

Grandegilde

Af Søren Mulvad

Næppe noget i vort samfund er så gennemsyret af religionshistorisk arvegods som vor kalender. Køber man en almindelig almanak, kan man finde dagens helgennavne opremsede i flere rækker. Radioen og dagbladene har lejlighedsvis viet en rubrik til omtale af »Dagens Helgen«. Dette til trods for, at dagens danske folkekirke afviser helgendyrkelsen, – hvad Luther ikke gjorde. Han afvi-

ste tilbedelsen af helgener, men anerkendte helgener som forbilleder. Bortset fra årets egentlige helligdage er kun få helgendage blevet stående i den folkelige bevidsthed: Sankt Hans, Valborgdag, Mortensdag og Mikkelsdag. Mikkelsdag, eller sankt Mikael, har indtil nutiden været en almindeligt anerkendt terminsdag for betaling af køb, gjort ved auktioner, men den synes i det store og

Varming Grande, 1991. Fra venstre Peter Smidt, Knud Stavnager, Iver Jepsen, Børge Legård, Henning Hein, Karl Hedemann. Foto: Hans Hansen, Hømlund.

hele at have mistet sin glans, ikke desto mindre optræder den hårdnakket på enhver kalender i Kongeriget.

Et sted, hvor denne dag endnu imødeses med forventning, er i landsbyen Varming i Ribe kommune. Ikke selve dagen, men efter oldgammel skik aftenen forud, »*Mikkelsawten*«. På denne aften mødtes i 1989, som i utalte decinnier forud, byens grandegilde. Man kan gisne om, at granderne tidligere har udgjort en større skare end det nu er tilfældet. Granderne udgøres af 7 af byens mænd, hvilket straks skal korrigeres, idet den ene er en kvinde, men da kvinder ifølge ældgammel skik ikke kan deltage i gildet, har denne gårdspart ikke ladet sig repræsentere siden ejerindens mand døde.

Ingen af granderne kunne huske, om aftalen lød, at man skulle samles klokken 19.30 eller klokken 20. Resultatet blev, at de fleste kom drattende mellem 19.45 og 20.

Man ankom med lystige bemærkninger:

»*Nå, er I allerede i æ kort?*«

»*Der ka' vist lige blyw plads te' dæ i æ slyn-gelbænk!*«

Da grandegildet går i omgang mellem ejendommene, var det længe siden, at enkelte havde haft ærinde hos aftenens vært, og det affødte selvfølgelig bemærkninger om, hvor forandret huset var blevet »- *siden gammel Hans Jokums ti'*« og lignende. Da alle var samlede, bød værten på en øl, og man skred til den alvorlige del af mødet. Der var ingen ordstyrer, men snakken gik veldisciplineret alligevel. De ældre grander mindedes, hvordan gildet formede sig tidligere, og hvad de havde hørt de gamle, forældre og svigerforældre, fortælle fra endnu ældre tider. Knud kunne huske, at der havde været mindst 40 personer til stede første gang, han selv var med. Den næstældste, Peter, kunne huske, at der

havde været 20, men de havde begge hørt om endnu større opbud i tiden forud. Imens kassereren trak elastikbåndet af cigarkassen, fortalte Knud, hvordan der så ud i huset i gamle Hans Jokums tid. Omtalte Hans Jokum boede som aftægtsmand hos sin søn, men var ellers ikke fra byen.

»*Jo, han sov i en af de her gammeldags alkover. Når vi så var her omme, og det blev silde, så satte han sig op i den og tippede bago-ver. Så trak han lågen for, og så så vi ikke mere til ham.*«

Kassen blev gjort op under almindelig deltagelse. Iver, som for tiden er kasserer, har nu ikke glemt noget. Og da kassen er gjort op, bliver det regnet ud, hvor meget der tilkommer enhver parthaver af dette års overskud. Det må regnes ud i fyrretyvendele. Byjorden, som grandegildet udlejer, ejes af granderne i fællesskab, og årenes over- og underskud fordeles i forhold til, hvor store parter hver enkelt har i denne fællesjord. Oprindeligt var der 20 otting (ejendomsparter), men i tidens løb er der handlet med dem, så at enkelte nu ejer halve parter. I år er der et beskedent overskud, som udbetales, efter at kassen har udredet grundskatten. I mange år betalte kassen endvidere fællesjordens andel af en betonbro, der blev bygget i 1952. Det betød, at der i mange år var underskud, og at det altså kostede penge at være ottingejer. En tid betalte man også til afvanding af engene.

Fællesjorden ligger hovedsageligt i engene og består af tilsandede arealer af den tidligere Varming sø. Efterhånden som Gels å er blevet rettet ud, – den første kanal gravedes i begyndelsen af forrige århundrede, – førtes kolossale mængder sand med strømmen og lagde sig i søen. Der blev allerede klaget over tilsandingen i 1845, hvor fiskeriforpagteren

klagede til Haderslev Amtsstue, som søn hørte under.

Dette fællesejede engstykke er i dag delt i tre dele, som udlejes hver for sig. Jordlejen sættes efter, hvor stor interessen for leje er. Som indtægt tæller også udlejen af fiskeretten og jagtretten. I vore dage, hvor efterspørgslen efter jord ikke er stor, har Henning, en af granderne, haft to af stykkerne gennem mange år. Den lokale jagtforening, hvis formand er kasserer i grandet, har ligeledes i mange år lejet jagten. Der blev lidt diskussion, da jagtforeningen ønskede at leje noget af den ene englod til vildtbeplantning. Det gik dog i god orden. Den tredje lod lejes af en af byens gårdmænd, som selv er med i grandet. Han mødte ikke, men havde på forhånd aftalt med et par af de andre, at han fortsat var interesseret. Det er en kendt og solid mand, som ingen var rædde for at lægge ud for. Reglerne for udleje blev ellers præciseret: Er man ikke medlem af grandet, kan man kun leje, hvis man kan få en af granderne til at kautionere for sig. Betaler lejeren ikke, er kautionisten pligtig at gøre det.

Associationerne fløj. Man mindedes »- det tørre år i '59, hvor der snart ikke kunne betale sig at leje.« En kom i tanker om dengang Jens Knudsen »smadrede i det«. Jens Knudsen er en gammel bonde, som tidligere havde en ejendom uden for byen. Han plejede at leje markvejene billigt og slå græsset af til hø inden høbjergningen gik i gang for alvor. En gang havde han været lejet til at rense en grøft op. Det gik for sig med et leblad på et langt skaft. Han stod på grøftekanten og slog grøden af i vandet. Det var et varmt og slidstomt arbejde. Jens ville svale sig af med en dukkert i grøften, som er temmelig dyb. Men han havde ikke forudset mudderet. Han var helt sort, da han dukkede op af vandet!

Udbetalingerne bliver ikke ført til regnskab i særskilte portioner, ligesom der ikke modtages kvitteringer. »Pengene er givet i vidners nærvær«, det slår til. Udbetalingerne sker under stadig spøg og hentydninger til at passe på ikke at komme til »at give ud a' æ kortspilpæng'«.

Bortset fra engjorden bestyrer grandegildet et par mindre stykker herreløst land. Det ene, »Slusejorden«, er egentligt en jordlod, som i 1788 blev udlagt til byens sluses vedligeholdelse. Det er et goldt område, bestående af sandbanker med lyngbevoksning. Det er nu delvis sprunget i skov i de sidste 20 år. Det lå ubenyttet i mange år, og delvis som losseplads for jernaffald, indtil der for nylig blev interesse for hedepleje. Man havde da nogen vanskelighed med at finde skellet om jorden, og Historisk Arkiv i Seem Sogn måtte træde til med kopi af en åstedsforretning fra udskiftningen, hvorpå det lykkedes at finde de gamle skelsten. Området blev indhegnet, og det var meningen, at der skulle græsse får derinde. Det er imidlertid ikke let at få en fåreavler til at leje et afsides stykke jord. Juridisk er det måske uklart, hvem der ejer omtalte jordstykke i vor tid, men grandegildet har taget sig af det på god måde.

Et andet jordstykke blev ved byens udskiftning i 1788 udlagt til fælles sandgrav. Sandet blev brugt til strøsand i stalde og på lergulve, og i nyere tid til at mure med. Dette stykkes grænser kendes ikke i dag med fuld sikkerhed, og ingen ved bestemt, hvem der har adkomst til at administrere det. Man kan tillade sig den påstand, at det må ejes af beboerne af de huse og gårde, som oprindeligt har haft adkomst til at hente sand der.

Efter regnskabets slutning bliver der spillet kort. Det er en gammel tradition, som ingen kan drømme om at lave om. For en del år til-

N ^o 21 Svandkjærvej	Nikolausvej 1900 udlejes
til Peder Andersen 3 Kr	Byens fælles Jorder forob Aar 1
N ^o 22 Saa land i nord for Kjørene	R. Sallingens erlægges næste 1
til Hans Andersen 13 Kr 25	Nikolausvej 1901. Det be-
N ^o 23 Syd for 1 ^o 22	merkes at hvem som ikke er
til Kristov Thomsen 16 Kr	Jensens ud af nævnte jorder,
Kautionøren Peder Smidde	stiller sig ud Byens Gaards
N ^o 24 Kjøldene	mænd som Kautionist.
til Valentin Naimberg 10 Kr 25	
Fælleds Korstjering	til Falkens Bygge
til Peder Hansen Laitrup 68 Kr	til Andreas Kjerndrup 13 Kr 25
Udlejet for 5 ^o 38 Kr 65 pr	
	til Jørgen
	til Andreas Jakobsen 20 Kr

Opslag i Varming Grandeprotokol 1899/1900. Efterhånden som lodderne blev afregnet, blev lejernes navne streget ud.

bage var der en mand med i gildet, hvis hus var bygget på byens tidligere fælles lergrav. Han mødte for at betale de 8 kroner, som jordlejen var hvert år. Eftermanden på den pågældende ejendom har fået denne jordleje aflyst med kontant engangssum, og dette beklages svarligt den dag i dag, for nu mangler man netop en mand i kortspillet.

Efter en god times kortspil serverer husmoderen smørrebrød med en øl til. Det er en uskrevet pligt, som påhviler værtsejendommen. Der er så tilkommet en skik, som byder,

at der serveres et par »klare« i små glas. Der til lægger granderne, og tidligere også de mødte jordlejerne, hver 10 kroner. Oprindeligt var smørrebrødet kun for granderne, senere har alle fremmødte uden beregning fået fri servering. Den dalende interesse for jordleje har nu ladet granderne ene tilbage – ved måltidet, som ved kortspillet og hele grandegildet.

Man mener, at værtsforpligtelsen tidligere har fulgt enhver ejendoms ottingstal, således at den, der ejede 1 otting, skulle holde gildet

en gang hvert tyvende år. Denne skik er forlængst afløst af en fast aftalt omgang. Efter som én ejer nu har 8 parter, og andre kun en halv, har man lavet en liste efter indbyrdes aftale, hvorefter der tages hensyn til ottingtallet, så at de, der ejer flest, skal holde gildet forholdsvis oftere end de, som ejer færre. Der er ingen tvivl om, at grandegilderne er temmelig gamle i deres funktion. Der er desværre ikke bevaret noget synderligt fra de ældre tiders virksomhed. De lokale tingbøger fra Lustrup Birketing rummer sporadiske henvisninger til grandegilderne i alle Seem sogns byer, idet der kan forekomme udsagn i lighed med »... det skete, da jeg gik fra grande på bymarken«. Det fremgår heraf, at man har benævnt enhver sammenkomst af bymændene angående fælles interesser som grande. Disse udsagn findes igennem hele birketings funktionsperiode 1661 – 1812.

Historisk arkiv i Seem Sogn opbevarer et par små regnskabshæfter, ført af Varming Grandelaug. De dækker perioden 1891 til 1974. Hertil knytter sig en mindre samling kvitteringer og notater. Den ældste protokol indleder hvert års gilde med den faste formular: »Mikkelsaften 18.. udlejedes byens fællesjorder for et år. Betalingen lægges næste Mik-kelsaften 18.. Det bemærkes, at hvem som ikke er interessant af nævnte jorder, stiller en af byens gårdmænd som kautionister«. Herefter opregnes 25 forskellige lodder, som udle-jedes. De 25 lodders navne kendes endnu af enkelte, men placeringen af dem i landskabet er usikker. Af bogen fremgår, at der tidligere har været betydelig mere jord under grander-nes administration. Blandt andet har der været en del hedeskifter. Et af disse var oprindeligt tillagt fattighuset i Seem. Disse skifter er siden blevet solgt til Staten, som har beplantet dem sammen med yderligere en

række arealer på Varminglund. Også enkelte andre småstykker er siden solgt fra grandegil-det.

I årene 1955 – 60 har det været vanskeligt at udleje jorderne. De opførte stykker er ikke forsynet med lejernavne, og man tænkte på et tidspunkt på at sælge hele molevitten.

Den eneste indførelse i grandeprotokollen, der falder udenfor det rent tekniske ved jor-den, er skrevet i 1958 og siger: »...- ligeledes vedtoges det at give den nye bestyrelse myn-dighed til at forsøge at indhente tilbud angæn-de salg af fællesjorden«. Det lykkedes øjen-synligt ikke at finde interesserede købere, og vi kan glæde os over, at det lykkedes at holde denne gamle institution i live i endnu en men-skealder.

Bygrandet har indtil vor tid været i funkti-on i endnu to af sognets andre byer.

I Høm holdtes det til midt i 1960'erne. Her havde man kun indtægten fra udlejen af markvejenes græsning. Til gengæld skulle man her vælge to strømsynsmænd til byens vandløb. Der findes en protokol fra årene 1888 – 1956. Hvert år valgtes en byfoged og to bysvende, uden at det fremgår, hvilke hver disse skulle påtage sig. Den årlige ind-tægt faldt fra godt 75 kroner ved århundred-skiftet til ca. 20 kroner i 1950. Den gamle lærer Christian Jespersen fra Høm har fortalt, at det efterhånden blev en rent selskabelig forening, hvor bl.a. Jespersen selv undertiden lejede markvejsgræsning for at støtte foreta-gendet. Tit vidste han ikke engang, hvilken strækning det var, han havde lejet.

Regnskaberne nævner i de første mange år udgifter til leje af sal og kogekone til bygran-det. Senere gik man over til kaffebord. Dette

grande holdtes Mortensaften. Det har nu opløst sig selv.

Seem by har endnu sit Mortensgrande. Den bevarede protokol er påbegyndt i 1856, og den er endnu ikke skrevet ud. Grandet holdes på omgang mellem gårdmændene. Her skal anføres en skildring af grandegildet i Seem, således som afdøde sognefoged Poul Poulsen har fortalt til sin svigersøn:

»I ældre tider, når man havde grande, havde man inviteret sognets store bønder til gåsesteg. Senere på aftenen kom de mindre bønder til, men disse blev kun trakteret med kaffe og brændevin. Grandet blev afholdt til drøftelse og vedtagelse af alle årligt tilbagevendende begivenheder, så som de til byen hørende fælleslodder, »smålodderne« kaldet. Ligeledes blev der på grandet foretaget valg af strømsynsmænd. I Seem arbejdede disse sammen med de fra Varming og Skallebæk valgte synsmænd, som atter arbejdede sammen med de af kommunen og amtet valgte synsmænd. Herefter sørgede de for grødeskæring.

Tidernes ændring har selvfølgelig medført ændring af grandets form, ligesom traktementet gennem tiderne har været forskelligt. Dog har det altid været byens største gårdejere, som har afholdt grandet i deres hjem. Man skulle eje mere end 15 tdr. land for at være vært. Gilderne endte altid med, at flere af byens mænd blev drukket under bordet. Det var gerne en aftale imellem bymændene, at »til grande i år skal vi fandeme' ha' drukket ham og ham under bordet«. Dette lykkedes som regel.

En af byens veteraner fra 1864, Søren Petersen, havde som tilbagevendende om-

kvæd, at »nu skal en fandeme' gerne leve til efter æ grande«. Dette stod for ham som årets højdepunkt. Gamle Søren var ikke en storbonde, men som besidder af en mindre gård var han fast medlem. Han mente, at kunne han blot få et par puncher og pibeudkradsningen fra aftenens piberygning, så var det nok for ham. Søren opfordrede ivrigt børnene i huset til at sørge for, at gæsterne fik stoppet piberne rigtig tit. Des oftere der blev stoppet, des mere tobak kunne der træffe at være i udkradsningen. Når han kom hjem, »seldede« han det (siede det gennem en sold). Det sorte blev rørt op med pebermyntedråber, og var en delikatesse for mange før i tiden. Tag ikke fejl af en skrå og en pris. Snustobak købtes kun af finere folk, og det til 12 øre æsken. Kvinder tog sig også gerne en pris. Da det var ilde set, at kvinder røg, måtte min faster Anna i Hviding i mange år gå ind i sovekammeret for at få en smøg.

Ved grandegilderne i Varming gik det lige så lystigt til. Engang var Pe' Snedker blevet lakket godt til af puncher, og da herrerne gik i stalden (for at tisse), satte Per sig på dækslet af et vandtrug. Dækslet brast under ham, og han sad i vand til halsen med fødderne oppe på kanten. Da de andre ville hjælpe manden op, var der en, der sagde: »Nej, lad vos vent' te' han kommer op æ tredje gang!«

En anden gang var det nær kommet til slagsmål mellem Niels Nissen og Carl Schmidt. Niels havde nemlig en pony, »Bismarck« hed den, som han lejede græsning til. Han plejede at give 6 øre årligt for leje af en lod, men Carl bød 7 øre et år. Så måtte »Bismarck« denne sommer græsse på byens rabatter.

I Seem kunne det være sjovt at overvære, hvorledes de gamle bønder bød hinanden over med få ører ad gangen.

Vi havde udgifter til vedligeholdelse af to bådesteder ved åen, hvor høbådene fra Holmen lagde til. Også andre både på åen brugte at fortøje her.«

Såvidt Poul Poulsen. Af grandeprotokollen fremgår det, at man lejlighedsvis tidligere har ydet små beløb til sognets fattigkasse, men oftest har indtægter og udgifter balanceret.

I Seem havde man nedskrevet vedtægterne for fællesdriften af jorderne og kvægholdet. Man udfærdigede grandebreve eller byvider både i 1714 og i 1731 Disse byvider behandles for tiden af Historisk Samfunds »Projekt Vider og Vedtægter«.

I vor tid udlejes Seem bys branddam til at holde ænder i, og man udlejer et mindre stykke »havejord« midt i byen. Indtægterne bruges nu kun til at købe krans for, når et medlem af grandet skal begraves.

På det allerseneste er Seem Bygrande gået ind i en ny æra. Granderne har skudt den beskedne kapital i Sparekassens lotteri »*Millionærkontoen*« og kan nu holde det årlige grandegilde som en slags tipsklub.

Det ser nu ud til, at bygrandet som institution endnu ikke helt har udspillet sin rolle. Nutidens bønder hæger – med rette – om denne gamle tradition.

I byerne oppe i Ribe kommunes sydlige udkant holdes grandegilderne ligeledes vedlige. I Sønder Farup er det endog grandet, som står for aftenskolevirksomhed og andre kulturelle arrangementer.

Søren Mulvad, Varming, 6560 Ribe, f. 1948, lærer, arkivleder. Har tidligere skrevet artikler til »Fra Ribe Amt«, desuden til »Mandøposten«, »Ribevennen«, »Sælen«, »Koldingbogen«, m.fl.